

Список літератури

1. Денисенко С. Н. Концепт мовної картини світу і сучасні дослідження фразеології / С. Н. Денисенко // Наук. вісн. Житомир. держ. унів. ім. І. Франка. – Житомир, 2010. – С. 3–6.
2. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу / О. П. Левченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 307–315.
3. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокренко. – М. : Высш. шк., 1980. – 207 с.
4. Обедникова Е. Н. Идеографическая фразеологическая картина мира / Е. Н. Обедникова // Фразеология, познание и культура : 2-я Междунар. науч. конф., 7–9 сентябр. 2010 г. : сб. докл. ; в 2 т. / отв. ред. проф. Н.Ф. Алефиренко. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. – Т. 1. : Фразеология и познание. – С. 225–229.
5. Олійник С. В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / С. В. Олійник. – Донецьк, 2008. – 22 с.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
7. Тимошук Н. П. Функціонування фразеологізмів у романах Йозефа Рота : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Н. П. Тимошук. – Львів, 2005. – 19 с.
8. Dmitrij Dobrovolskij, Elisabeth Piirainen // Niederdeutsches Wort : Beiträge zur neiderdeutschen Phraseologie. – 1992. – Bd. 32. – S. 137–169.

І.В. Грицюк, І.О. Полигач (Тернопіль)

НАУКОВІ РОЗВІДКИ ДО ПИТАННЯ „ПОЛЯ” В ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Висвітлено теорію поля в лінгвістиці. Проаналізовано виникнення та історію розвитку даного підходу, узагальнено теоретичну базу та окреслено перспективи досліджень.

Ключові слова: семантика, поле, теорія поля, системність лексики.

Освещена теория поля в лингвистике. Проанализированы возникновение и история развития данного подхода, обобщена теоретическая база, обозначены перспективы исследований.

Ключевые слова: семантика, поле, теория поля, системность лексики.

The article deals with the linguistic field theory. It is analyzed the appearance and development history of this approach, it is generalized the theoretical basis. The perspective of investigations is described.

Key words: semantics, field, field theory, systemacity of vocabulary.

Теоретичні дослідження проблем слова були довгий час і залишаються сьогодні основним питання багатьох лінгвістів. Вони дедалі інтенсивніше займаються аналізом його значення, а водночас розробкою теоретичного понятійного апарату.

Уявлення про мову як самостійну, завершену систему відношень спонукало до того, щоб шукати також і в семантиці стійкі системні відношення між окремими елементами та точніше досліджувати структурні елементи значення слова. З цієї причини на початку ХХ століття почала розвиватися, поряд з іншими напрямками лінгвістичних досліджень, теорія поля. Основні представники цієї теорії поля – Йост Трієр (Jost Trier), який її заснував, та лінгвісти Вальтер Порціг (Walter Porzig), Лео Вайсгербер (Leo Weisgerber), Франц Дорнзайф (Franz Dornseiff) та інші, які розвивали дане вчення у своїх працях [1, с. 291].

У вітчизняному мовознавстві про системність лексики було заявлено ще в минулому столітті. Український мовознавець О.О. Потебня, який ґрунтовно опрацював загальну теорію слова як у плані форми, так і в аспекті змісту (теорія внутрішньої форми слова, вчення про ближче і дальше значення слова, його багатозначність та історичну змінність значень), закликав учених вивчати семантичні відношення між словами, закони і правила внутрішніх змін у групах семантично пов'язаних слів.

Лексика – це не механічне нагромадження слів, а система. На утвердження думки про системність лексики великий вплив мали дослідження німецьких лінгвістів, зокрема, Г. Остгофа, К. Мейера, Г. Шпербера, Й. Трієра, Г. Іпсена, В. Порціга. Так, Г. Остгоф говорив про існування в мові системи значень. К. Мейер, аналізуючи пруську військову термінологію, дійшов висновку,

що кожен термін отримує свою вартість із власної позиції в загальній номенклатурі. Г. Шпербер прийшов до думки про існування полів значень. Й. Трір висунув ідею про поняттєві поля, Г. Іпсен – про лексико-граматичні поля (етимологічно різні слова, входячи в одну смисловою систему, набувають спільних граматичних ознак), а В. Порціг – про лексико-синтаксичні поля (*йти – ноги, бачити – очі, чути – вуха, цілувати – губи* тощо).

Далі Е. Оксар і О. Духачек уводять поняття *лексико-семантичне поле*, В.В. Виноградов – *лексико-семантична система*, а О.І. Смирницький – *лексико-семантичний варіант*. Помітний внесок у розробку лексико-семантичної теорії зробили українські мовознавці В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін.

Як будь-яка система, лексико-семантична система базується на відношеннях, найголовнішими серед яких є парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні [11].

Поняття „семантичне поле” виникло у 1924 році в Німеччині. Цей термін вперше використав В. Порціг, а детально розробив німецький вчений Й. Трір. У свідомості людини, що розмовляє чи слухає, слова існують не нарізно, а пов’язані одні з одними за змістом. Так вони утворюють певну структуру, подільне ціле (*Gefüge*), яке можна назвати словесним полем (*Wortfeld*). Значення окремого слова залежить від значення сусідніх слів, які, покриваючи без пробілів (*lückenlos*) понятійну сферу, утворюють свого роду мозаїку (*Mosaik*). Хоча Й. Трір розрізняв поняття *Wortfeld* і *Sinnbezirk*, зрештою він назвав полем групу споріднених значень (*Sinnverwandte*). Прикладом такого поля в праці Й. Тріра послужила понятійна база інтелекту (*Sinnbezirk des Verstandes*). [6, с. 97–99].

Такої позиції дотримуються й нейролінгвісти (А. Лурія, В. Дорошевський, Г. Енгелькамп, А. Фрідерічі). Вони дослідили парадигматичний поділ словникового фонду і показали, як слова (їх звучання та значення) зберігаються в головному мозку людини [9, с. 86].

Р. Мейер, наприклад, виділяє три типи семантичних полів: 1) природні (назви дерев, тварин, частин тіла та ін.), 2) штучні (назви військових звань, складові частини механізмів та ін.), 3) напівштучні (термінологія мисливців і рибалок, етичні поняття та ін.) [11].

Теорія Й. Тріра тісно пов’язана з ученням В. Гумбольдта про внутрішню форму мови, вона також опирається на думки Ф. де Соссюра про мовні значення. Глобальну систему мови, за Й. Тріром, можна розділити на два паралельні види полів – понятійні та словесні.

У своїй відомій праці „Німецький словниковий запас у сфері розуму”, виданій у 1931 році, німецький лінгвіст Йост Трір досліджував німецькі прикметники, які позначають розум (*klug, geschickt, intelligent, ... dumm, beschränkt, töricht ...*), на різних діахронічних зрізах розвитку німецької мови.

Трір визначає „поле” як подільне ціле, що складається зі слів і повністю покриває понятійний комплекс. Й. Трір зауважує: „Поля є живими мовними дійсностями між окремими словами і цілим словниковим фондом”. Кожне окреме слово семантично залежне від поля. Значущість слова усвідомлюється лише тоді, коли її відмежувати від значущості слова сусідніх слів чи антонімів, бо лише у полі воно має значення. Трір сильно акцентує цю залежність від поля. Його аргументом була шкала оцінювання знань у школі в Німеччині, що складалася з 4-х, 5-ти чи 6-ти оцінок:

- 1) sehr gut, gut, genügend, mangelhaft – 4;
- 2) sehr gut, gut, genügend, mangelhaft, ungenügend – 5;
- 3) sehr gut, gut, befriedigend, ausreichend, mangelhaft, ungenügend – 6.

Оскільки значення слова „добре” / *gut* залежить від цілого поля, то цим, за Й.Тріром, підкреслюється відносність семантики. Це не відповідає дійсності, бо слово *gut* має завжди абсолютне значення – „позитивний”.

Ми виходимо з того, що кожне слово має своє абсолютне значення, а також певну значущість. Відносний характер значення слова можна показати у словнику (у парадигматиці) та у комунікації (у синтагматиці), значення слова залежить від поля і контексту [10, с. 69–70].

Л. Вайсгербер розвивав теорію поля як систему, законом розвитку якої вважав закон органічного виокремлення з цілого. Вчений приділяє увагу словесним полям, досліджуючи безпосередньо значення слів. Намагаючись створити поле, Л. Вайсгербер виходив із головного слова, вивчаючи диференціальні ознаки значень слів у полі, заклавши в такий спосіб основи компонентного аналізу. Вивчення лінгвістичних полів продовжили Г. Іпсен, В. Порціг, Ф. Філін та В. Кодухов [11].

Г. Іпсен, який увів у лінгвістику поняття „поле”, виходив із того, що слова будь-якої мови впорядковуються у смислові групи: „Цей граматичний зв'язок є таким, що ціла група розмежовує „поле”; як у мозаїці, слово приєднується до слова, оточене іншими словами” [10, с. 69].

Огляд літератури останніх десятиріч, присвяченої розробці теоретичних питань лексичної семантики, зокрема лексико-семантичного поля, свідчить про постійний інтерес дослідників до принципів об'єднання лексем у різні лексико-семантичні структури.

Як одне з найактуальніших питань у лексичній семантиці О. Антомонов розглядає структуру лексико-семантичного поля. Він називає фактором, що об'єднує погляди дослідників, розуміння лексико-семантичного поля як структури, що має ядро й периферію [7].

С. Денисова зазначає, що семантична будова поля (ядерно-периферійна структура в мові) „утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність – нерелевантність), а за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності” [11].

Як зауважує М. Жгенті, семантична впорядкованість словесного поля зумовлена семантичною ознакою – словесним значенням одиниць, що входять до його складу. Дослідник пропонує методику „семантичних ознак”, що дозволяє порівнювати структурно-семантичні організації полів різних мов [11].

Традиційно дослідження лексики в аспекті польової організації здійснюється у двох напрямках:

- 1) ономасіологічному (від поняття);
- 2) семасіологічному (від слова).

Ю. Караулов вважає домінантним другий підхід, визначаючи лексико-семантичне поле як групу слів однієї мови, що мають досить тісний смисловий зв'язок [11].

Щодо різноманітних груп лексики, то варто відзначити досить довільне використання терміна „поле” в мовознавстві. В одних визначеннях подано максимальний, дещо надлишковий перелік ознак семантичного поля (обширність, смислова атракція, цілісність, впорядкованість, взаємовизначеність елементів, повнота, безперервність, довільність і розмитість меж), в інших наголошено на належності до поля слів зі спільним компонентом значення та різним граматичним значенням або на зв'язку з однією і тією ж темою [11].

Однак усі ці відмінності об'єднані думкою, що лексико-семантичне поле – це спосіб відображення системної організації словника.

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу [2, с. 78]. Їхня будова повторює принципову будову багатозначних слів (Ю. Апресян, М. Нікітін).

Ф.О. Нікітіна зазначає, що для зручності лінгвістичного опису будь-яка структурна одиниця мови повинна визначатися однозначно. Лексико-семантичне поле однозначного визначення не має, тому й сама система не сприймається як однозначний термін.

Термін *семантичне поле* має різноманітні значення і сприймається як

- 1) картина світу („шматочок” дійсності), представлена у вигляді більш або менш автономної лексичної мікросистеми;
- 2) сукупність слів і виразів, що складають тематичний ряд.

Виділення лексико-семантичних полів відзначається помітним суб'єктивізмом, оскільки вони стали засобом семантичної парадигматизації мовного матеріалу, зокрема лексики – мовного рівня, що більш безпосередньо, ніж інші рівні, реагує на екстралінгвістичні зміни. Через це лексико-семантичне поле можна лише в певному наближенні розглядати як засіб об'єктивного представлення семантики тексту в лексиці [8, с. 12].

Мовознавець Ф.Нікітіна підкреслює також, що суб'єктивізм у виділенні семантичних полів певною мірою пов'язується з їх динамікою. Оскільки одне слово здатне входити до складу кількох семантичних полів, у різних індивідуумів воно може належати до різних полів. Це залежить від багатьох чинників – життєвого досвіду, соціальних умов, професійної підготовки тощо. Ці фактори змінюються з часом, у зв'язку з чим відбуваються певні зміни у наповненні індивідуальних семантичних полів.

Набір семантичних полів одного індивідуума можна представити у вигляді множин, які багаторазово перетинаються. Кількість перетинів, тобто зв'язків одного семантичного поля з іншими полями, прямо пропорційна а) ступеню його полісемії, б) ступеню його асоціативної активності [8, с. 14].

На нашу думку, в питанні з'ясування теоретичних основ теорії поля варто відзначити думку І.Г. Ольшанського в його праці „Современный немецкий язык. Lexikologie: Die deutsche Gegenwartssprache”: „Найбільша заслуга теорії поля полягає в намаганні розвинути техніку дослідження, для того щоб визначити вплив мови на мислення. Структурно орієнтована теорія поля Тріра має таке ж значення, як і Празька фонологія для фонетики” [10, с. 71].

Е. Косеріу зазначає, що поле – семантична система, що структуризована завдяки відмінностям у значеннях окремих його елементів. Поле є сукупністю об'єднаних шляхом спільного лексичного значення поля лексем [10, с. 71].

В. Левицький пропонує таке визначення: „Feld ist eine Menge von sinnverwandten Wörtern, die gemeinsame invariante Seme besitzen und deren Bedeutungen sich gegenseitig begrenzen und lückenlos einen begrifflichen oder sachlichen Bereich bedecken” [6, с. 99].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо стверджувати, що через плюралізм поглядів проблема вивчення залишається актуальною, зокрема необхідні подальші семасіологічні дослідження лексичних одиниць.

Список літератури

1. Гінка Б. І. Лексикологія німецької мови. Лекції та семінар : навчальний посібник / Б. І. Гінка. – 3-те вид., переробл. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 416 с.
2. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / Денисова С. П. – К. : Вид-во Київського держ. лінгвістичногв ун-ту, 1996. – 294с.
3. Долгих Н. Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии / Н. Г. Долгих // Филол. науки. – 1973. – № 1. – С. 89–98.
4. Кезина С. В. Семантическое поле как система / С. В. Кезина // Филол. науки. – 2004. – № 4. – С. 79–86.
5. Кравченко Е. Л. К понятию „семантическое поле” и методы его изучения / Е. Л. Кравченко // Филол. науки. – 1973. – № 1. – С. 99–103.
6. Левицкий В. В. Лексикология немецкого языка / В. В. Левицкий. – Черновцы : Книги – XXI, 2010. – 376 с.
7. Лексико-семантична система мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.allbest.ru>.
8. Нікітіна Ф. О. Виділення і визначення лексико-семантичних полів / Ф. О. Нікітіна // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 11–15.
9. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови. Lexikologie der deutschen Sprache : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с.
10. Ольшанський І. Г. Современный немецкий язык. Lexikologie: Die deutsche Gegenwartssprache : учебник для студентов лингв. фак. высш. учеб. заведений / И. Г. Ольшанский, А. Е. Гусева. – М. : Издательский центр „Академия”, 2005. – 416 с.
11. Теорія лексико-семантичного поля у дослідженнях мовознавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.yandex.ru/teoria_semantichnogo_pola.html.
12. Шафиков С. Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц : учебное пособие / С. Г. Шафиков. – Уфа, 1999. – 88 с.

Т.В. Грошко (Чернівці)

СПІЛЬНІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ НОМІНАЦІЙ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ У СТРУКТУРІ НОМІНАТИВНОГО ЛАНЦЮЖКА

Досліджуються спільні та відмінні риси банківських номінацій у структурі номінативного ланцюжка у спеціальному (банківському), публіцистичному та художньому дискурсах.

Ключові слова: *дискурс, первинна номінація, вторинна номінація, банківський термін, номінативний ланцюжок.*

Исследованы общие и отличительные черты банковских номинаций в структуре номинативной цепочки в банковском, публицистическом и художественном дискурсе.

Ключевые слова: *дискурс, первичная и вторичная номинация, банковский термин, номинативная цепочка.*

The article deals with the common and distinctive features of banking nominations in the structure on nominative chain in the banking, publicist and fiction discourses.

Key words: *discourse, primary and secondary nomination, banking term, nominative chain.*